

SLOVO A SLOVESNOST
LIST PRAŽSKÉHO LINGUISTICKÉHO
KROUŽKU

S REDAKČNÍM KRUHEM VEDOU

BOHUSLAV HAVRÁNEK A VILÉM MATHESIUS

ROČNÍK IV.

20105401

NÁKLADEM MELANTRICHA A. S. V PRAZE

1938

odborné s jeho zvláštními znaky: „zpěvný pták z čeledi strážlíků (*Troglodytes troglodytes*)“¹. Podobně na př. u *busy* vytkneme zajisté nejprve obecnou představu: „vodní pták chovaný po domácku i žijící dívoce“, na niž navazují ustálená spojení, jako „je zvědavá, je hloupá jako husa“, t. j. velmi zvědavá, velmi hloupá, „aby tě husa kopl!“ (žertovné pokárání), „nepásli jsme spolu husy!“ (= odmítnutí přílišné důvěrnosti něčí) a pod., a teprve potom vytkneme představu odbornou: „rod ptáků z podčeledi hus vlastních (*Anser anser*)“.

Vícevýznamnost slov, tvořených od společného slovního základu (se společným významovým jádrem), nevyvíjí se vždycky u všech odvozenin s o u m ě r n ě. Nesouměrnost vyplývá obyčejně ze zvláštních poměrů jistého významového jádra a jeho vztahu k jednotlivým druhům slovním.

Tak na př. slovo *idyla* má obyčejně dva významy: 1. v literární vědě je odborným názvem pro slovesné dílo, líčící šťastný život lidí, žijících nejbliže přírodě (rolníků, pastevců, lovců, rybářů), 2. neodborně je názvem pro prostý, klidný život, zvláště na venkově. Oba významy má i adjektivum *idylický* (ad 1. význam: „*idylický epos*“, ad 2. význam: „*vedou idylický život*“, „*žijí v idylickém zákoutí*“ a p.), takže je tu úplná významová souměrnost se substantivem. Avšak u příslovce *idylicky* nelze již rozeznávat oba významy, neboť příslovce to již samým tvořením znamená „jako v idyle, po způsobu idyly“, tedy zdůrazňuje jen charakteristické vlastnosti idyly, což ovšem celkem odpovídá i významu prvnímu i významu druhému.

U slovního základu *bíd-* (*bída, bídný, bídě, bídost, bídňoučký, bídák, bídačka, bídácký, bídácky, bídník, bídnice, bídnický, bídnickey, bídnictví, bídoucí*) můžeme pozorovati celkem čtyři hlavní významy, z nichž všechny jsou doloženy jen v odvozeninách: *bídný, bídě a bídost* (na př. *bídný* = 1. chudobný, nuzný, na př. *bídě obydlí*; 2. nevyhovující, na př. *bídná obsluha*; 3. neštěstím stížený, ubohý, na př. *ležel bídný jako Lazar*; 4. podlý, na př. *bídný zákeřník, bídná zrada*). Vyplývá z podstaty věci, že meliorativní *bídňoučký* má jen význam první (chudíčkový) a třetí (ubohoučkový), neboť nelze meliorativní expresivitu spojit s významem druhým a čtvrtým. Substantivum *bída* má jen významy: první (*byla bída mezi lidem*), druhý (*je bída o peníze*) a třetí (*s bídou se zachránil*), stejně adjektivum *bídoucí* ve spojení *bída bídoucí*. Slova *bídák, bídácký, bídácky* mají významy první, třetí a čtvrtý, při čemž největší frekvenci má význam čtvrtý (mravně odsuzující); naproti tomu slova *bídník, bídnice, bídnickey, bídnickey a bídnictví* mají dnes běžně už jen význam čtvrtý.

Stejně nesouměrný lexikální vývoj pozorujeme v bohaté skupině slov od základu *chlad-*. Samo substantivum *chlad* mívá dva běžnější významy (1. studeno, zima, 2. bezcitnost, lhostejnost). Naproti tomu slova *chládek* (= příjemné studeno; expresivní význam „vězení“ vychází tu z představy studena) a *chladno* (= studeno) má z toho jen význam sub 1. Z téhož jediného významového základu vycházejí významy slov: *chladící, chladič, chladiřna, chladiti, chladitko, chladivě, chladivý, chladnice, chladník* a expresivní *chladňoučký, chladňounký* (= příjemně chladný). Jenom význam druhý má méně obvyklé substantivum *chladnota* (= bezcitnost, lhostejnost). Nový význam však přibývá pohybem znaků skupině *chladný, chladně, chladnost*, a to ve smyslu „střízlivé rozumnosti“, „rozháklivosti“, a pak slovesu *chladnouti*, u něhož k významu prvnímu („stávat se studeným“) a druhému („stávat se lhostejným“) přibývá nový význam, týkající se citů, „slábnouti, zmenšovat se“ (na př. *láska, vášně chladne* a p.).

K JAZYKOVÝM SPORŮM NA PODKARPATSKÉ RUSI¹⁾

Ant. Hartl

1. Jméno země, lidu a jazyka.

V naší žurnalistice ani v literatuře není ještě ustáleno názvosloví pro Podkarpatskou Rus a její slovanské obyvatelstvo. Je to dobře vystiženo názvem knihy Ivana Olbrachta: „Země beze jména“.

¹⁾ Předneseno v Pražském linguistickém kroužku 31. ledna 1938.

Pokud arci jde o z e m i, tu je věc jasná. Ústava, zákony a oficiální usus znají jediné označení: P o d k a r p a t s k á R u s. Je to přesný pojem zeměpisný i politický a správní, neboť hranice tohoto území jsou přesně vyznačeny (jen hranice mezi Podkarpatskou Rusí a Slovenskem jsou „definitivně — provisorní“). Ve francouzštině tento název je překládán doslovně: la Russie subcarpathique, v němčině se pak užívá názvu Karpathenrussland.

Název „Podkarpatská Rus“ nevznikl najednou. V mírových smlouvách nevyskytuje se název země; je tam toliko její popis. Označuje se takto: „autonomní území Rusínů na jih od Karpat“, „le territoire autonome des Ruthènes au Sud des Carpathes“, „the autonomous territory of the Ruthenians to the south of the Carpathians“ (smlouva versailleská z 28. června 1919, čl. 81; sml. saint-germainská s Rakouskem z 10. září 1919, čl. 53; sml. trianonská ze 4. června 1920, čl. 48). V st.-germainské smlouvě s Československem z 10. září 1919 mluví se o „území Rusínů jihokarpatských“ — „le territoire des Ruthènes au Sud des Carpates“ (čl. 10 a 11), o „území Rusínů“ (čl. 13) nebo „území rusínském“ (čl. 11 a 12) při stejném franc. znění „le territoire des Ruthènes“ a o „sněmu rusínském“ — „la diète ruthène“ (čl. 11 a 13); také v trianonské smlouvě vyskytuje se dvakrát označení „rusínském území“, „le territoire ruthène“ (čl. 22).

Z toho je patrné, že název, který se mohl pro zemi vyvinout ze smluv mírových, byl by nejspíše „Rusínsko“. Také se toho názvu užívalo v tisku a generální statut pro organizaci P. Rusi v oddílu „Jméno a jazyk“ stanoví: „Do právoplatného rozhodnutí zvoleného sněmu bude se užívati historického jména „Podkarpatská Rus“, mimo to lze užívati jména „R u s í n s k o“. Třeba arci poznamenati, že území historického označení nemělo. Ale ústava z 29. února 1920 nezná už jiného označení než „Podkarpatská Rus“. Jak došlo k ustálení tohoto názvu, nedovedu říci; snad tu působil usus novinářský; pravděpodobně se však ustálil vlivem prešovské Karpatoruské Národní rady, která měla nejčilejší styk s Prahou.²⁾

Z hojné literatury třeba uvésti podrobněji zejména mínění A. Petrova, nejvýznamnějšího badatele v dějinách podkarpatoruského území. A. P e t r o v³⁾ není s názvem země spokojen a namítá, že: 1. Karpatorusové žijí ne tak „pod“ Karpatami jako „v“ Karpatech, 2. že „Podkarpatskou Rusí“ se může stejně nazývat i Rus haličská, t. j. země pod severními svahy Karpat, 3. že „Podkarpatská Rus“ značí jen část, třeba větší, karpatoruského území. Sám užívá názvu k a r p a t o r u s k ý ve smyslu národopisném, nikoli politickém a správním. Podle předválečného usu, kdy se vedle názvu z e m ě p i s n ě h o („Zakarpátí“, „Zakarpatská Rus“) užívalo i názvu p o l i t i c k ě h o („Uherská Rus“), zdál by se mu vhodnější spíše termín „Československá Rus“ (podobně jako „Haličská Rus“). Podobně J. A. J a v o r s k i j⁴⁾ užívá vedle oficiálního názvu, který se mu nezdá zcela výstižný, také názvu „Zakarpatská Rus“ nebo „Zakarpátí“.

Komunista Oleks. B a d a n⁵⁾ užívá jako oficiálního komunistického názvu „Zakarpatská Ukrajina“, zkráceně „Zakarpátí“, místo dříve užívaného názvu „Podkarpatská Ukrajina“. D o r o š e n k o⁶⁾ v r. 1919 užíval pojmenování „Uherská Ukrajina“⁷⁾.

²⁾ Podle G. Gerovského (Československá vlastivěda III, str. 460) objevuje se jméno „Podkarpatská Rus“ v 2. polovici XIX. století: u Duchnoviče ve formě „Podkarpatskiji Rusiny“ a u Ad. I. Dobr'anského v názvu článku „O zapadnych hranicach Podkarpatskoj Rusi vo vremena sv. Vladimira“ (1880). Název „Karpatská Rus“ čte se už začátkem XIX. stol. u Iv. Orlaje (Istorija o Karpatorossach, 1804) a u M. Lučkaje („Carpatho-Russia“ v Grammatica Slavo-Ruthena, 1830).

³⁾ Karpatoruské pomístní názvy, 1929, str. 2.

⁴⁾ Značení i město Zakarpaťja v obščeji schemě ruskoi pismennosti, 1929.

⁵⁾ Zakarpatska Ukrajina 1929.,

⁶⁾ Uhorška Ukrajina, 1919.

⁷⁾ Pokud tyto názvy nechtějí míti přízvuk politický, je to označení etnografické s hlediska ruského nebo ukrajinského národního celku, který je na východ od Karpat a kterému se Podkarpatská Rus jeví jako z a k a r p a t s k á součást tohoto celku — pro nás byla by to ovšem předkarpatská Rus nebo předkarpatská Ukrajina. Pokud se tedy tento termín myslí etnograficky, lze jej tolerovat.

V denním tisku čte se někdy název „Podkarpatsko“ (nebo — jak říkají Rusíni sami — „Podkarpatí“). Pro Podkarpatskou Rus je to název nesprávný. Jako geografický pojem byl by snad přípustný a značil by země na jih od Karpat, tedy Slovensko a Podkarpatská Rus dohromady (na př. v poměru k zemím historickým) = východní Československo; ale zároveň by mohl značit také přilehlé území haličské.

Horší je to s n á z v e m l i d u — neříkám národa. Tu platí doslova Olbrachtovo „beze jména“, což je souznačné s „mnoha jmény“. Tu je třeba vzít na pomoc tradici. V naší odborné literatuře i žurnalistice v 19. st. byl celkem ustálen název „Rusíni“ (vedle názvu „Rusnaci“, u nás méně užívaného); doklady pro výhradné užívání tohoto názvu pro 1. polovinu. 19. stol. sebral Florian Zapletal.⁸⁾ Sám jsem shledával doklady z 2. polovice 19. století a shrnuji stručně:

V letech 50. je běžný název Rusíni (pro haličské a uherské Rusíny, o kterých se mluvívá nejčastěji společně jako o lidu jednotném — ČČM 1856); tento termín, který někdy označuje dnešní národ ukrajinský, později se zužuje právě na označení obyvatelstva slovanského ve východní Haliči a uherské Rusi, kdežto v širším významu, zahrnujícím „Rusíny“ haličsko-uherské i jihoruské, se užívá označení „Malorus“⁹⁾. S počátku však mluví se o „Malorusech“ ve smyslu obyvatelů jižního Ruska (tak Pypin v ČČM 1859 a Perwolf v „Obzorech života“ 1861), později užívá se názvu maloruský a rusínský promiscue, také ve formě „literatura maloruská (rusínská)“ — tak v „Literárních listech“ v letech 70. a 80. (na př. K. Kadlec). Po prvé, pokud vím, v české literatuře bylo užito pojmenování „Ukrajinci“ a „ukrajinský“ v propagačním článku Xenof. Klymkevyče v „Kritické příloze Národních listů“ 1864. Ve vědecké literatuře ujímá se pak na dlouhou dobu název „Malorusové“, ať jako označení části ruského národa nebo jako označení národa samostatného. V letech 90. uvědomují si české listy povahu bojů mezi „Starorusy“ a „Rusy-Ukrajinci“ v Haliči¹⁰⁾. Ve XX. stol. zdomácňuje již více název „Ukrajinci“ (zejména přičiněním „Slovanského přehledu“), ale ještě v r. 1910 píše I. Franko¹⁰⁾ o „Rusínech-Ukrajincích“ — jistě se zřetelem k české názvoslovné tradici a z důvodů pedagogických. Za války a po válce bylo české rusofilství dotčeno „separatismem“ a „germanofilstvím“ Ukrajinců, takže na jméno „ukrajinský“ zůstal nádech jisté nevládnosti. Naše úřední kruhy podlely sugesci ukrajinofobské a zakazovaly toto označení (O názvu „Rus“ a „Ukrajina“ atd. viz brožuru prof. S. Šeluchina psanou s ukrajinského stanoviska „Nazva Ukrajiny“, 1921.)

Název „Rusín“, ustálený v starší české tradici, má oporu i v domácí tradici podkarpatoruské. Pro označování národnosti byl tam sice adjektivní tvar obvyklejší než tvar substantivní, přece však najdeme převládající typ „Rusín“ (vedle „Rusnak“). Dostal se do obou oblíbených básní Duchnovičových, z nichž jedna se stala národní hymnou: „Ja Rusin byl, jsem i budu, ja rodils'a Rusinom“ a „P o d k a r p a t s k i i R u s i n y, ostavte hlubokyj son“. Vedle toho čteme i názvy „Uhrorusi“ i „uherští ruští“, „uherští Rusíni“.

Dnes — hlavně vlivem jazykových bojů a zápasu o národní orientaci — utíká se na P. Rusi od starého názvu „Podkarpatští Rusíni“, což nutně vede k podvojnému názvosloví: směr ruský užívá pojmenování „Karpatorossi“, směr ukrajinský „podkarpatští (zakarpatští) Ukrajinci“. To působí i na českou veřejnost, kde se mluví a píše o Karpatských (n. podkarpatských) Rusech, o podkarpatských Ukrajincích a pod. raději než o podkarpatských Rusínech. Nemáme tedy ani my ani podkarpatoruský

⁸⁾ Rusíni a naši buditelé, 1921.

⁹⁾ Na př. Časopis českého studentstva, roč. I.—III. (1891—93) v dopisech, referátech o sjezdech slov. pokrok. studentstva.

¹⁰⁾ T. G. Masarykovi k šedesátým narozeninám, 2. vyd. 1930. — Ivan Bryk: Masaryk a Ukrajinci-Rusíni, str. 19. n., — Ivan Franko: Moje styky s Masarykem, str. 15 n.; oba užívají v adjektivní formě tvaru „rusko-ukrajinský“ nebo „ukrajinsko-ruský“.

lid sám jednotného názvu, neboť obojí druh názvů označuje jenom část podkarpatského obyvatelstva. Občas se ozývající směr domácí na Podkarpatské Rusi vrací se k názvu „Rusín“ (event. „Karpatorus“), takže i obsah tohoto názvu se zužuje, t. j. začíná se jím mínit t. zv. „třetí“ neboli „domácí“ směr.

A nyní několik slov o příslušné formě adjektivní. K „Rusin“ tvoří se adj. rus-skij, neboť ve slově „Rusin“ je a dosud se cítí koncovka *-in* (jako Bolgarin, Srbín místo Bolgar, Srb a pod.). Toto adjektivum se na Podkarpatské Rusi rozlišilo pravopisně: stoupenci směru, který chtěl domácí jazyk přizpůsobovat ukrajinštině (směru „národního“ = lidového), píší: руський (= ruškyj), příslušníci směru „obecně ruského“: рус-ский (= ruskij). Protože v češtině nám oboje zní „ruský“ a protože ve slově „Rusín“ necítíme tak zřetelně koncovku, myslím, že nám nezbyvá než překládati toto rozlišení takto: русский — ruský, руський — rusínský, třeba je to s ruské strany (na př. Petrovem) ovšem prohlašováno za nesprávné.

J a z y k ovšem také nemá jméno — a není ani jednotný. Vývoj dospěl k dvojímu spisovnému jazyku. Můžeme tedy mluvit o spisovném jazyku ruském i ukrajinském a o jazyku (správněji: nářečí) lidovém (rusínském, domácím) podle toho, jak se píše, při čemž ovšem ryzí ruštinou (ukrajinštinou) píší domácí spisovatelé (ne přistěhovalí Rusové nebo Ukrajinci) dost zřídka (a vlastně teprve nejmladší spisovatelská vrstva, odchovaná spisovnými jazyky již na středních školách poválečných); u starších spisovatelů se spisovná forma odlišovala jen více méně pravopisně a tvaroslovně při domácí lexikální základně.

2. V z n i k a p o č á t k y j a z y k o v ý c h s p o r ů .

Spor rusko-ukrajinský na P. Rusi je proces národně uvědomovací, zcela podobný procesu, který se odehrával před válkou v sousední Haliči (a do jisté míry i v Bukovině). V Haliči nejprudší boj se bojoval v letech 60. minulého století a skončil se neúspěchem směru „staroruského“; politicky vystupovali „Starorusové“, vyznávající jednotu ruského národa a jazyka, v posledních letech před válkou na říšské radě opozičně (4 z nich, Markov a soudruzi byli hospitanty klubu českých radikálů; odtud si vysvětlíme sympatie k tomuto směru u Kľofáče a Hajna, ač v začátcích pokrokového hnutí — při slovanských sjezdech pokrokového studentstva — pěstovali osobní styky s haličskými Ukrajinci).

Uherská Rus stála stranou těchto bojů. Měla vždy živé styky s Haličí, ale jazykové boje haličské se jí nedotkly; psalo se tu od poloviny 19. století jazykovou směsí spisovné ruštiny, církevní slovanštiny a místních živelů (jazyčím) s celkovou tendencí a vůlí i přesvědčením, že je to spisovný jazyk obecně ruský („obščeruskij“). Je to v souvislosti s rusofilstvím, které ovládalo uherskoruské národovce od doby, kdy za pomoci ruského vojska byla potlačena maďarská revoluce.

Ke konci století, hlavně lit. historickými a filologickými studiemi H. Stripského i slovníkem Čopejovým nastává odklon od ruského jazyka spisovného (v domácí variantě) a podtrhuje se živel lidově dialektický, ale stále rostoucí úpadek slovesné produkce nevedl k řešení otázky spisovného jazyka. Tento vývoj dál se však bez zápasu, který by připomínal sousední Halič.

Osvobozením podkarpatských Rusínů nastává nový ruch i v jazykové otázce Podkarpatské Rusi. Civilisační dílo, které chtělo dát zemi školství nižší, narazilo hned

na tuto otázku. Generální statut mluvil o jazyku místním, domácím. České autority filologické (Česká akademie), uznávající místní dialekty za maloruské (ukrajinské) a respektující rusofilské tradice, doporučovaly místní jazyk odlišený od spisovné ukrajinštiny pravopisem (analogickým, nikoli fonetickým) za východisko a provisorium. Místní politická správa kolísala v jazykové politice mezi rusofilstvím (režim Brejchův) a ukrajinofilstvím (režim Ehrenfeldův).

Ale zároveň s převratem přišla do země emigrace z Haliče a s ní byly přeneseny staré boje haličské na půdu Podk. Rusi. Se strany haličských Starorusů byl nejagilnější *A n d r e j G a g a t k o*, na straně ukrajinské vědecky školený *I v a n P a n k e v y č*. Obě skupiny našly oporu v domácí inteligenci (lidu se celý spor netýkal — a snad ještě dnes ne — vůbec); v čelo rusofilského směru byl získán *E v m. S a b o v*, v čelo ukrajinofilského *A u g. V o l o š y n*: s počátku šlo spíše o rusofilství a ukrajinofilství než o ruskost nebo ukrajinství. Rusofilové drží se stále ponětí obecně ruského (obščerusského) jazyka, ale jsou si vědomi svého maloruství a nechtějí býti zvaní Velkorusy, odmítajíce zároveň ukrajinství jako „separatism“. Ukrajinofilové, původně setrvávající na místní základně nářečové a nevzdávající se místní osobitosti, odhodili v r. 1930 poslední zbytky separatismu (etymologický pravopis) a hlásají ukrajinské uvědomění. A mezi tyto dva tábory občas zapadne myšlenka lokálního rusinismu.

Tak se vyvíjí na P. Rusi jazykový dualism, před kterým Praha stojí bezradně a ve kterém české politické strany nedovedou zachovati *n e u t r a l i t u*. Jazykový spor nabyl nezdravých forem přešel do politiky: otázky jazyka jsou řešeny metodami politickými, při čemž se citelně postrádá účast jazykových odborníků.

Po prvé se boj o jazyk projevil brožurkovým soubojem *Husnaj—Vološyn*. R. 1921 vydal *Igor Iv. Husnaj*, školní inspektor v Prešově, brožuru „Jazykový vopros v Podkarpatskoj Rusi“.

V předmluvě praví, že v Podkarp. Rusi nastal v poslední době úplný chaos v otázkách jazyka: každá z rusínských stran má svůj jazyk a svůj pravopis. Zjišťuje dvě kulturní orientace, „ruskou“ a „ukrajinskou“, vedle třetí, úzce teritoriálního „rusínského“ provincialismu, jenž ovšem nemůže být plodný, protože znamená kulturní zaostalost. Brožura zajímavě vykládá ustanovení generálního statutu z 18. ledna 1919, podle něhož až do pravoplatného řešení sojmu jest oficiálním jazykem v úřadech Podkarpatské Rusi místní lidový (narodnyj) jazyk. Toto ustanovení vykládá si prý každý po svém a čeští úředníci nevědí, čeho se mají přidržeti, když „Ukrajinci“ dokazují, že se tím zavádí nový jazyk (rusínský); ale po mínění *Husnajově* tomu tak není, neboť v Podkarpatské Rusi byl již a jest *l i t e r á r n í j a z y k* a proto oficiálním jazykem může prý být toliko jazyk, kterým psali karpatoruští spisovatelé *Fencik*, *Uriil Meteor*, *Duchnovič*, *Pavlovič* a j., ve kterém byly vydány slovník *Mitrakův* i gramatika *K. Sabova*. Statut nezrušil tohoto jazyka a nenařídil, aby se užívalo nového jazyka. Literární jazyk *Puškinův*, *Gogolův*, *Turgeněvův* byl i literárním jazykem Karpatorusů, kteří se 100milionovým ruským národem tvoří kulturní jednotu. Ukrajinské snahy jazykové *Husnajova* brožura¹¹⁾ líčí a odsuzuje jako jazykový separatism ve službách protiruských, a dokazuje, že ve vývoji karpatoruského nářečí třeba postupovati ve smyslu jeho sblížení se spisovným jazykem *Gogolovým*, *Puškinovým* a *Dostojevského*.

Odpovědí na brožuru *Husnajovu* je brožura *A. Vološyna* „O písmen-
nom jazyci podkarpatskych Rusinov“, vyšlá téhož roku.

¹¹⁾ *Husnaj* sám propůjčil jen jméno tomuto elaborátu — sám se později připojil k hnutí ukrajinskému. Takové „půjčování“ jmen (anebo „půjčování“ díla) není na P. Rusi ojedinelé.

Thesi Husnajovy brožury o jediném společném spisovném jazyce obecně ruském Vološyn vyvrací a ukazuje na nemožnost, aby se sjednotily jazyky, které se historickým vývojem rozešly. Jako vedle světové němčiny jsou germánské jazyky vlámsština, nizozemština atd., tak vedle velkoruštiny, která nabývá charakteru jazyka světového, právem se může rozvíjeti a literárně pěstovati jazyk maloruský čili rusínský. Vološin se dovolává pro své stanovisko všech slovanských i neslovanských slavistů i domácích filologů (dra Bonkála a dra Stripského), ale především dobrozdání Petrohradské akademie nauk z r. 1905, která uznala samostatnost maloruského jazyka a odmítla fantom jazyka všeruského; obsah tohoto dobrozdání Vološyn podrobně reprodukuje, odmítaje výtku separatismu.

Na otázku, možno-li maloruskému jazyku přizpůsobiti velkoruský pravopis, Vološyn odpovídá záporně. Popírá tvrzení, že se na Podkarpatské Rusi vždy psalo rusky (t. j. velkorusky); to snad lze tvrdit, datuje-li se písemnictví Podk. Rusi od 60.—70. let, t. j. od časů Dobr'anského. Ale staré rukopisy i lidové písemnictví podávají svědectví, že na Podk. Rusi byla literatura, a to živá a lidová, dávno před rokem 1860. Vološin nárysem vývoje podkarpatoruského písemnictví po stránce jazykové dospívá k závěru, že velkoruské období z 2. poloviny minulého století byl omyl a že tendence vývoje vede k národní, maloruské literatuře. Má-li tedy maloruština na Podkarpatské Rusi domácí tradici, může být spisovným jazykem jen ona.¹²⁾

Psání jazykem lidu srozumitelným znamená tedy na Podkarpatské Rusi podle Vološyna: s podržením maloruského charakteru jazyka psání tak, jak lid mluví; bez křivdy jeho dialektům a se zvláštním zřetelem k nářečí Verchovinců; pravopis je konvence a anketa školního referátu vyslovila se pro princip etymologický. Vološyn dotýká se tu také důležité politické stránky otázky: mínění, aby řešení jazykové otázky bylo ponecháno sojmu. Ano, odpovídá Vološyn, pokud jde o jazyková práva; ale otázka národního jazyka jakožto otázka filologická, vědecká, už je dávno rozřešena výrokem petrohradské Akademie a stanoviskem vědy vůbec.

Své úvahy shrnuje v pěti větách: 1. otázka samostatnosti maloruského jazyka byla už dávno rozřešena životem i filologií; 2. boj proti maloruskému jazyku byl vzbuzen postranními (náboženskými, politickými i hospodářskými) zájmy, nikoli vědou; 3. maloruský jazyk a národ nepříčinil se o vytvoření separatismu a neprotiví se slovanské solidárnosti (není možno přizpůsobiti velkoruský pravopis maloruskému jazyku); 4. i když se zachráni etymologický pravopis, přece bude nutno přizpůsobiti jej ke zvláštnostem maloruského jazyka; 5. historie literatury podkarpatského jazyka svou deviací v druhé polovině minulého století naznačila sice sblížení s velkoruštinou, ale sám zdravý, z Ruska uměle nepodporovaný rozvoj jazyka šel cestou lidového, maloruského jazyka. Je tedy velkoruská orientace v Podkarpatské Rusi anachronismem, škodí kulturní práci, církvi a náboženskému životu a ztěžuje i politickou konsolidaci.

Ke konfrontaci obou jazykových směrů došlo znovu r. 1922 ve sborníku „Podkarpatská Rus“. Tam směr ruský zastupoval Evmenij S a b o v (Literární jazyk Podkarpatské Rusi), směr ukrajinský Ivan P a n k e v y č (Jazyková otázka v Podkarpatské Rusi). Obě studie jdou vedle sebe paralelně, nikoli polemicky.

Sabov opakuje, co ukázal již ve své „Christomatii“, že literatura P. Rusi se vzdělávala podle vlastních gramatik pod vlivem spisovných jazyků církevně slovanského a ruského i pod vlivem místních nářečí. Od vydání „Christomatie“ počala se popularisace (lidovění) literárního jazyka přirozeným vývojem ze starších základů pod heslem „zpět k lidu“. Souhlas zřejmě s tímto vývojem, projevuje toliko nesouhlas s hlavním zřetelem k nářečí verchovinskému (Vološyn a školský směr Peškův) a odpor k ukrajinství; chce vyvíjeti domácí jazyk na základech jazyka Mitrakova a Fencikova. O sobě prohlašuje Sabov: „Nikdy jsem nemluvil moskevsky a ukrajinsky neumím.“ Ale hlásá příbuznost literárního jazyka P. Rusi s jazykem ruským. Zastupuje tedy domácí směr s tradičními sympatiemi k ruštině.

P a n k e v y č, haličský Ukrajinec, filolog a nejlepší znalec dialektů P. Rusi, prohlašuje P. Rus národopisně a jazykově za součást ukrajinské jazykové skupiny, nejdále vysunutou na jihozápad, jejíž jazyk

¹²⁾ Tu uvádí důkaz Stripského, jenž vedle sebe postavil úryvek z huklivského letopisu z r. 1660, v podstatě maloruský, a úryvek z užhorodského „Listku“ z r. 1885, psaný literárním jazykem, t. j. velkorusky, a dovedl, že dnešní Rusín rozumí lépe textu z r. 1660 než textu z r. 1885.

historickým vývojem a zeměpisnou polohou se vymezil jako zvláštní skupina ve slovanské rodině, nepřestává být považován za jeden z dialektů ukrajinštiny.

Horská krajina zadržovala tempo jazykových procesů, takže se zachovalo mnoho starobylých zvláštností: „Tak jazyk podkarpatských Rusínů jest jedním z dialektů ukrajinského jazyka, a to dialektem horským anebo archaickým, který se vyskytuje netoliko v Podkarpatské Rusi, nýbrž zahrnuje v sobě i nářečí Bojků a Lemků na druhé straně Karpat a pojí se k nářečím gubernie lublinské, sedlecké a volyňské. Nářečí huculská nepatří ke skupině archaických dialektů, ale souvisejí s dialekty jiho-ukrajinskými“ (136).

S české strany bylo pro školskou správu směřodonné dobré zdání České akademie věd a umění z roku 1919, která, byvši dotázána, označila jazyk na Podkarpatské Rusi za maloruský (ukrajinský), avšak se zřetelem k místní tradici doporučila pravopis historicko-etymologický, jehož se dříve užívalo v Haliči. Při nedostatku učebnic doporučovala však užívání učebnic ukrajinských.

3. Jazykový dualismus; směr t. zv. domácí.

V posledních letech — zřetelně od r. 1930 — jazykové spory nabyly podstatně jiného rázu, než jaký se jevil do r. 1922. S výjimkou Igora Husnaje všechny projevy do r. 1922 přijímají za základ domácí jazyk, lišíce se jen ve směru, kterým jest třeba jazyk lidu kultivovat pro úkoly spisovného jazyka. Domácí vůdci obou směrů, na jedné straně Aug. Vološyn, na druhé Evm. Sabov, stojí na domácí základně; tato základna začíná se nyní opouštět a oba směry, které dosud bylo možno označit jako ukrajnofilský a rusofilský, vyhraňují se ve směr ukrajinský a ruský: t. j. nejde už jen o spory pravopisné a jazykové, nýbrž o orientaci n á r o d n í. A tu není smíru ani dohody: to je stadium boje, v kterém rozhodne vítězství nebo porážka, nepřijme-li se spisovný bilinguismus jako konečný stav.

První mluvčí ruského směru, Igor H u s n a j, odřekl se zatím ruského směru a je dnes uvědomělým Ukrajincem. Emigrace ruská a ukrajinská pomáhala na obou stranách k útěku od domácí, provinční základny. Směr domácí a úředně stanovený pravopis byl podržen jen jako jazyk školy. Směr ukrajinský odhodil posléze etymologický pravopis, užívá pravopisu fonetického a užívá důsledně jména ukrajinský. Vološyn oznámil zavedení ukrajinského pravopisu ve „Svobodě“ od 1. 1. 1930.

U směru ruského ofensiva se projevila rok poté; osvětová společnost Aleks. Duchnoviče, Učitelský spolek, 5 senátorů, 5 poslanců, 3 členové zemského zastupitelstva podkarpatského a 7 představitelů místních politických stran vydali 1931 „Deklaraci kulturních a národních práv karpatoruského národa“. Toto prohlášení v předpokladu, že otázky kulturní a národní rozhodne sojm, vytýká — arci neprávem — státní správě, že prováděla školou ukrajinisaci země; jazykový chaos a spor byl prý uměle vzbuzen podporou některých vyšších úřadů, neboť ukrajinský separatismus dříve na P. Rus nezasáhl. Daty ze sčítání lidu a počtem čítáren chce dokázati, že v zemi jest ukrajinský směr v mizivé menšině a že směr ruský má naprostou většinu. Vytýká dále, že na školách se vyučuje ukrajinsky a že zkoušky se vedou v ukrajinském jazyce; že ministerstvo školství neschválilo dosud ruských učebnic. Prohlášení vybízí pak učitelstvo, aby zavedlo ruské, neschválené učebnice; redaktory, aby psali proti ukrajinské propagandě; obyvatelstvo, aby dbalo ruskosti firem; Čechy a Slováky, aby uznali zákonnost těchto požadavků.

Za tohoto stadia vývoje dochází sice stále ještě k pokusům najít základnu, na níž by se oba směry shodly, třeba již bez naděje, že se dojde k jednotě jazykové; jde už spíše jen o modus vivendi v praxi. Ten smysl má anketa ministra Dérera, svolaná do Prahy v r. 1932, aby se došlo k jednotné praxi školské, pokud jde hlavně o učebnice; obě strany předložily obsáhlá memoranda, k dohodě však nedošlo. V r. 1936 začaly se mezi politiky koalovaných stran na Podk. Rusi porady o užívání obou jazyků ve veřejném životě, diktované snahou, aby jazykové spory byly odklizeny z politiky; akce uvázla v písku. Konečně v r. 1937 byl učiněn pokus, dát otázku vyučovacího jazyka na obecných školách rozhodnout rodičům dětí školou povinných (školský plebiscit). Nechtěje se pouštět do kritiky tohoto postupu, poznamenávám jen, že jeho obtížně získané a nejasné výsledky zatím spory neodklidily.

Pokračující rozchod obou směrů, ruského a ukrajinského, vytlačoval teoreticky domácí tendenci, ale praktická znalost jak ruštiny, tak ukrajinštiny nebyla tak veliká, ani se obě orientace nedotkly tak hluboce lidu, že nelze dosud říci o domácím směru poslední slovo. A nadto škola na svých nižších stupních stála důsledně na této domácí basi až do r. 1937, třeba jiná odvětví státní administrativy přála více ruštině. Ale právě v době, kdy se ukázala nemožnost kompromisu mezi oběma krajnostmi, ozvaly se z politického tábora rusínského hlasy po — národním sjednocení na domácích základech. Filologického a vědomě literárního výrazu se jim dosud nedostalo: jsou to projevy Aug. Štefana a Andrije Brodyho.

O první formulaci tohoto směru, jehož předpoklady sahají do uvědoměle pěstované izolovanosti uherských Rusínů od jejich soukmenovců v sousedství za režimu maďarského a jemuž vědecké odůvodnění připravoval Hiador Stripskij, pokusil se býv. poslanec dr. Augustin Štefan, rachovský advokát, serií článků „Budoucnost rusínského národa“ („Podkarpatské hlasy“ v srpnu a září 1930), v nichž se snaží otázku jazykovou převést na jiný základ a nalézt formuli sociologickou a právní místo neplodných formulí filologických.¹³⁾

A. Štefan odmítá obě již vyhraněné jazykové orientace, protože jsou státně indiferentní — a tedy politicky škodlivé — a kulturně neplodné, resignující na tvůrčí práci z ohledu na vysoké hotové kultury mateřské; hledaje nový základ v lidu a v jeho odlišnosti od příbuzného kmene, řeší tuto otázku akcentem na provinčnost a separatismus, vytvořený historií. Podkarpatsí Rusíni jsou sice část národa ukrajinského, ale nechtějí se cítit ani Ukrajinci ani Velkorusy, nevzdávajíce se svého jména; inteligence neumí dokonale ani rusky ani ukrajinsky, zná však dobře jazyk svého lidu. Tento domácí základ jest i bezpečnou půdou pro sjednocení obou jazykových táborů — a toto sjednocení je nadto opřeno o základy právní a zákonné. Rusínský lid byl totiž mírovými smlouvami a ústavní listinou povýšen na národ tím, že mu byla zajištěna nejširší autonomie — autonomii nedostal ani velkoruský ani ukrajinský národ, nýbrž lid podkarpatoruský, rusínský. Tomuto lidu bylo dějinami a přízní osudu přímo uloženo poslání, ba povinnost, aby se kulturně, hospodářsky a politicky vyvinul a povznesl k národnímu sebevědomí a vytvořil ze sebe národ, který za 20 let bude podle statistických výpočtů čítati 2 a 1/2 milionu lidí. Tím přestanou být Rusíni národnostní menšinou ve státě a stanou se národem státotvorným a státním; Ukrajinci a Rusové mohou být na P. Rusi toliko národnostními minoritami. Dnešní generace je před dějinami odpovědná za to, vyvinou-li se Podkarp. Rusíni v rusínský národ, anebo zmizí-li beze stopy ve velkém národě jiném.

To jsou základní these teorie, kterou Štefan sám nazývá rusinismem a k níž shledává analogii ve vývoji národního vědomí belgických Vlámů: jejich národní samo-

¹³⁾ Souvislost Štefanových názorů s názory Stripského vyplývá i ze studie J. A. Javorského „Literaturnye otgoloski „ruško-ukrainskago“ perioda v Zakarpatskoj Rusi 1919 goda“, 1930.

statnost byla zajištěna v Belgii, kdežto v Německu by se byli beze stopy národně utopili. Před několika lety tato formule byla by bývala vhodnou základnou kompromisu mezi oběma jazykovými orientacemi — v době, kdy byla napsána, však byla odmítána s obou stran, ač nelze popřít, že by mohla cítění lidu najít silnou oporu a živnou půdu.

Podobný hlas ozval se po dvou letech z orgánu opoziční skupiny (autonomního svazu), z „Rusského věstníku“, kde 14. a 28. července 1932 (č. 25. a 28.) vyšla úvaha posl. Andrije Brodyho,

nazvaná výmluvně „Treuga dei“. Brody uvažuje asi takto: Jazykový spor je věcí důstojníků, inteligence; vojsko, lid chce boží mír a pokoj, nikdo vlastně neví, oč se ve skutečnosti bojuje. „Naši páni, kteří se perou o jazyk, neumějí ani rusky ani ukrajinsky. Ukrajinofil mluví rusky tak jako moskvoofil ukrajinsky a naopak. A sejdou-li se ve společnosti, všichni mluví „naším karpatoruským nářečím“, které jeden i druhý pokládá za svůj jazyk ruský či ukrajinský, podle toho, k jakému táboru se hlásí. Boj mezi Rusíny byl vnesen politikou: „Jedni chtějí zachránit Velikou Rus a druzí chtějí založit Velikou Ukrajinu, při čemž všichni zapomínají na svou rodinku: Podkarpatskou Rus, která nepatří ani k Rusku ani k Ukrajině a má svůj lid ruského plemene, odlišující se svou svojskostí stejně od haličských jako od kyjevských a moskevských „bratří“. Ruští a ukrajínští emigranti v cizině nepoznají v Rusínovi ani Rusy ani Ukrajince, ale sejdou-li se, „Karpatorusové—Rusíni“ mezi sebou kdekoli, budou mezi sebou mluvit „karpatorusky“, ať je jeden „Rus“ a druhý „Ukrajinec“, protože my všichni mluvíme týmž jazykem ruským s výslovností karpatoruskou“. Jazykovým bojem, který na P. Rus zanesli Haličané, „dosáhli jsme toho, že se naše děti ve školách nenaučí správně psát a číst v žádném jazyce, stejně jako učitelé a profesori zpravidla neumějí ani rusky ani ukrajinsky a učí jen „po našemu“, ale to „naše“ nemá nijakých pravidel.“ Následek kulturního boje bude ten, že se bude země čechisovat; nedohodnou-li se Rusíni mezi sebou, bude to sebevražda. Je třeba sjednocení, a to sjednocení je po mínění autorově možné. „Musíme sami připravovati svou budoucnost, a to v rámci, vyznačeném saint-germainskou smlouvou. Podaří-li se nám to, pokud Evropu nepostihne nějaký politický otřes, pak můžeme zabezpečiti svůj život v rodině národů jednou provždy, jinak se jako národ neudržíme.“ Nepřipojiti se k mohutnému národu ruskému nebo ukrajinskému, nýbrž vytvořiti ze sebe malý, ale silný národ karpatoruský; reální snažení může býti jen jedno: Zabezpečiti svůj národní život a nedělitelnost svého autonomního území i pro případ nějakého evropského konfliktu. A toho lze dosíci jen likvidací vnitřních sporů.

Úvahy a závěry redaktora Brodyho jsou velmi shodné s „rusinismem“ Aug. Štefana, třebaže formule Brodyho prozrazují opozičníka. A v podstatě se hlásá totéž, oč se opírala školská zpráva, zavádějíc do škol jazyk „domácí“ — neboť nějakým jazykem se učit musilo. A oba hlasy konečně ukazují, že vytvoření dvou vyhraněných a nesmiřitelných směrů, které by jistě vedlo ke dvojazyčnosti podkarpatských Rusínů, ocítá se ve stadiu, které bychom mohli nazvat zabrzděním, retardací vývoje, ženoucího k tomuto bilinguismu. Od r. 1935 časopis „Neděla“, orgán duchovenstva, jest rovněž hlasatelem domácího jazyka; její program jest toliko j a z y k o v ý, který nevyjadřuje zároveň národní orientace. To je spíše jeho závada, protože značí nebo kryje i — národní neuvědomění. Snad bylo by lze dodat, že v poslední době směr ruský akcentuje více snahu opírat se o domácí, nářečový základ než směr ukrajinský, který z této snahy původně vycházel.

Dnes jest již pochybné, zda tyto tendence mohou tvořit základ kompromisu obou směrů nebo národního sjednocení. Oba směry jsou příliš daleko a formule, které jsme tu stručně reprodukovali, mají přece jen odiosní povahu jazykového a národního separatismu, třeba by lidovému cítění dost odpovídaly. Ale jistě by to nebylo poslední slovo vývoje, neboť vytváření nového jazyka pro malou skupinu etnickou byl

by zbytečný a škodlivý separatismus, který by byl v dalším a vyšším stupni národního vědomí odmítnut. Také poslední fáze zápasu o jazyk ve škole nevede se mezi jazykem domácím a ruským, nýbrž mezi ruštinou a ukrajinštinou.

4. Dnešní stav jazykových sporů.

Chaos, v který vyúsťuje úsilí o spisovný jazyk na Podkarpatské Rusi, není tak veliký, přihlédneme-li k jednotlivým jeho funkcím. Tu jest nejvýznamnější otázka jazyka vyučovacího a otázka jazyka literárního; tam, kde je jazyk pouhým nástrojem komunikačním, rozhodují zřetele praktické účelnosti.

Ve *školství* vyšlo se od konstruovaného jazyka místního, jak určoval generální statut. Jeho povahu určovala školská správa s počátku za souhlasu místních odborníků, svolávajíc jejich ankety. Za východisko byly přijímány místní dialekty se zvláštním zřetelem k dialektům verchovinským; přitom se vycházelo z vědomí, že tato nářečí jsou maloruská (ukrajinská), ale nepřijímal se fonetický pravopis, pro nějž nebylo domácí tradice. Směr ukrajinský se do r. 1930 s touto praxí ztotožňoval, směr ruský záhy — a rozhodněji od r. 1923 — tuto praxi prohlašoval za „ukrajinisaci“ země a usiloval o zavedení učebnic ruských. V r. 1931 zvláštní deklarací vyzval učitelstvo, aby zavádělo neschválené učebnice ruské. Donucen učebnicovou anarchií, zasáhl ministr Dérer, svolav na jaře 1931 do Prahy anketu (Vološyn — Paňkevyc, Fencyk — Stripskij), aby se dohodla o jazyku učebnic. Přitom se ukázala neřešitelnost podkarpatoruské jazykové otázky i v tak omezeném výseku, jako je vyučovací jazyk školy a jazyk učebnic.

Novou fází v užívání vyučovacího jazyka značí zásah ministra Franka v r. 1937. I on v podstatě vychází z principu neintervence, jako jeho předchůdce, ale místo aby udržoval status quo připouští ruské učebnice a jejich volnou soutěž s učebnicemi dosavadními, předkládaje lidu (rodičům) otázku vyučovacího jazyka, v níž dosud rozhodovala školská správa a učitelé. To je t. zv. „školský plebiscit“ z r. 1937, který má svůj vzor ve školské politice norské. Jeho výsledky nejsou sice směrodatné a nepodávají spolehlivý obraz jazykových tendencí, protože tu ještě nebyl rozhodující činitel, lid, připraven na takové rozhodování a protože nebylo ani snadným úkolem formulovat otázku srozumitelně a nesugestivně, ale byl tu nalezen nový prostředek a získán nový činitel, lid, nad jehož hlavami se dosud odehrávaly tyto neplodné boje. Bude ovšem třeba tento nový nástroj, „plebiscit“, zdokonalovat podle zkušeností a vývoje jazyka i národního uvědomění.

Zákonem o pravomoci guvernérově bylo konečně dosaženo dalšího stupně ve snaze vlády, aby otázka jazyková byla rozhodována demokraticky, bez intervence centrální správy. Princip volné soutěže se tím uplatnil ještě více, protože nový činitel nebude autoritativními činy zatěžovat svou odpovědnost.

Škola nebude již tedy činitelem, který by podporoval svým kompromisně konstruovaným místním jazykem tendence po vytvoření samostatného spisovného jazyka, nýbrž povede k soutěži dvou spisovných jazyků, ruského a ukrajinského — není ovšem vyloučena možnost, že se i tzv. domácí směr přihlásí s vlastními učebnicemi.

V *literární tvorbě* tento stav praktického bilinguismu nastal mnohem dříve. Jestliže do r. 1930 vycházely ukrajinské knížky, užívající vedle fonetického pravopisu také grafiky Paňkevycovy a dopřávající zejména v povídce hodně uplatnění dialektům,

po r. 1930 úsilí o ryzí spisovný jazyk ukrajinský je převládající. Směr ruský, který do r. 1928 neprodukoval téměř knižně, teprve v tomto roce zavádí spisovnou ruštinu do jazyka sbírek básnických, ale tyto literární manifesty jsou ojedinělé (básník A. Karabeleš) do r. 1936, kdy vystupuje celá spisovatelská skupina ruského směru. V její praxi povídkové činí se však značné koncese živlu nářečovému, ať vůbec (jako u Kozika), ať jen v dialogických partiích (jako u Fariniče). V pokusech o divadelní hru tato tendence sblížit se s nářečovou základnou (výslovnost dialektická se přímo předpisuje na př. u Fedora) zcela převládá. Takto se ruský směr vědomě přiklání k dialektické basi a dospívá tam, kde byl směr ukrajinský ve svých začátcích; oba směry si v té příčině vyměnily úlohy. Tento vztah jest určován jistě i ohledy na domácí směr, který se zatím vyjadřuje slovesně jen v časopisech a náboženské literatuře (psané na východním Slovensku latinkou).

Z těchto podmínek, kde se oběma hlavním směrům, ukrajinskému a ruskému, ponechává volný vývoj, lze očekávati, že tento vývoj bude určován jen vnitřními silami, t. j. národním uvědoměním lidu a účelovými kvalitami jazyka, nebude-li rušen nedočkavými zásahy. To platí především pro chování veřejnosti československé, která by v těchto otázkách měla zachovávat zásadu neutrality nebo správněji neintervence v tomto boji o jazykovou orientaci (poněvadž je to zároveň boj o orientaci národní), která však zdaleka nemá být neinteresovaností a neinformovaností. Nemohu proto souhlasit s doporučováním ruského spisovného jazyka jakožto nástroje literárně dokonalejšího. Tato zásada by vedla k nepřirozené a umělé recepci; nadto pojem dokonalosti spisovného jazyka je velmi relativní — formálně dokonalý jazyk může být pro některé účely, národně určené, velmi nedokonalým nástrojem.

President Masaryk, jehož osobním dílem je připojení P. Rusi k našemu státu, schvaloval za svého jednání s americkými Rusíny zavedení maloruštiny do škol a do úřadů. I když se maloruština pokládá za nářečí ruské, jest z pedagogických důvodů užívání tohoto nářečí vhodnější — Masaryk v tom přijímá mínění Velkorusů samých, jak bylo formulováno petrohradskou Akademií nauk. Upozorňoval americké Rusíny na to, že maloruština na základě místního jazyka musí býti teprve vypěstěna spisovateli z lidu samého; obával se jazykové míchanice, umělého jazykového synkretismu a předvídal jazykové nemotornosti úředních listin. Byl v tom dobrý prorok. Směr, hlásící se k velkoruštině, chápe Masaryk jako jazykovou minoritu, které se nemá překážet v kulturním rozvoji¹⁴). Masaryk se nevměšoval do jazykových sporů podkarpatoruských ani jako president, pokládaje je za vnitřní otázku podkarpatoruskou a setrvává i tu na stanovisku neintervence. Řekl to deputaci spolku Duchnovičova 30. XI. 1934 velmi zřetelně: „Jazyková otázka podle ústavního zákona republiky je věcí Podk. Rusi. Český národ nemůže jí předpisovat jazyk. Co pak se týče nynějších jazykových sporů, tož to jest otázka většiny a menšiny. Pro menšiny jsou směrodatné předpisy menšinového zákona. Já se ho držím a o jazykovém sporu rozhodovat nebudu.“

5. P r á v n í s t r á n k a j a z y k o v é o t á z k y P o d k a r p a t s k é R u s i .

Jazyková otázka na Podkarpatské Rusi není definitivně vyřešena nejen co do povahy spisovného jazyka Rusínů, nýbrž ani po stránce právní. Konečné řešení jest

¹⁴) T. G. Masaryk, Světová revoluce 1925, str. 303.

všemi dosavadními opatřeními vyhrazeno autonomnímu sněmu a dnešní provisorium jest určeno především praxí, která se opírá o ustanovení mírové smlouvy a o zákony, do nichž tato ustanovení byla vtělena.

Mírová smlouva st.-germainská z 10. září 1919 má v II. hlavě 4 články (10.—13.) týkající se Podkarpatské Rusi. Článek 11. ustanovuje, že samosprávný sněm bude míti zákonodárnou moc ve věcech jazykových, vyučovacích a náboženských, jakož i v otázkách místní správy a ve všech ostatních otázkách, které mu zákony státu československého přidělí. Mezinárodní závazek zaručuje tedy P. Rusi autonomii (článek 10), vyhrazuje jazykové otázky autonomnímu sněmu (č. 11) a dává přednost domácímu obyvatelstvu v úřadech (čl. 12); ale omezuje tato všeobecná ustanovení zřetelem na jednotnost státu (čl. 10) a na praktické možnosti (čl. 12.). Všecka naše zákonná ustanovení a správní opatření tento rámec zachovávají.

Vláda republiky Československé 18. listopadu 1919 vydala t. zv. *Generální statut*, v kterém jsou stanoveny hlavní zásady pro organizaci a administraci území rusínské. Ve 2. čl. tohoto „generálního statutu pro organizaci a administraci P. Rusi, přiřčené pařížskou konferencí k republice Československé“, praví se ve shodě s čl. 11. smlouvy saintgermainské z 10. září 1919, že zvláštní sněm země rozhoduje o otázkách jazykových, školských a náboženských; 3. oddíl statutu obsahuje ustanovení o jazyku: „Otázka jazyková bude nejlépe řešena tím způsobem, že ve školách bude lidový jazyk jazykem vyučovacím, jakož bude oficiálním jazykem vůbec. Ve vyšších třídách škol středních a podle potřeby i jiných může býti velkoruština pěstována. Bylo by škoda, aby Rusíni kulturní bohatosti ruské literatury, zejm. také překladové, nevyužili. Toto řešení jazykových sporů odpovídá návrhu petrohradské akademie nauk, která v souhlase s nejslavnějšími ruskými pedagogy pro Ukrajinu doporučovala bývalé carské vládě zavedení lidového nářečí do škol. Tímto způsobem odstraní se neplodné spory a pozornost vlády může býti všecka věnována hospodářskému, sociálnímu a kulturnímu vývoji a vzdělání lidu, maďarisační politikou tak citelně poškozenému. Budtež co nejdříve organizovány nutné rusínské školy. Rusínský jazyk je vyučovacím jazykem v prvých třídách a postupuje ve třídách vyšších všech škol. Pro přechodnou dobu na posavadních školách maďarský jazyk se ponechává ve vyšších třídách; rusínskému jazyku však se učí obligátně.“ „Generální statut“, opatření výslovně provisorní a bez povahy zákonné, neupravil tedy nijak právní stránku v užívání jazyka a spokojuje se ustanoveními o jazyku vyučovacím, která byla nutným předpokladem pro rozvoj školství; stal se také východiskem jazykové politiky ve školství.

Ústavní listina obírá se rámcově Podkarpatskou Rusí v § 3. V jeho 4. odstavci jest ustanovení o příslušnosti sněmu Podkarpatské Rusi usnášeti se ve věcech jazykových.

Pro praxi v úřadech zákonný podklad poskytl teprve jazykový zákon. Tímto zákonem (ze dne 29. února 1920) jest (v § 6) vyhrazeno „sněmu, jenž zřízen bude pro Podkarpatskou Rus“, aby upravil otázku jazykovou pro toto území „způsobem slučitelným s jednotností státu československého (čl. 10 smlouvy st.-germainské). Pokud tato úprava nebude provedena, budiž užito tohoto zákona, avšak s ohledem na zvláštní jazykové poměry v území.“

Vládní nařízení ze dne 3. února 1926, jímž se provádí ústavní zákon jazykový pro obory 7 ministerstev, shrnulo ustanovení o Podkarpatské Rusi do hlavy XIX (čl. 100): 1. než bude upravena otázka jazyková pro P. Rusi její m s m ě r e m, platí pro ni ustanovení tohoto nařízení; 2. jazykem r u s k ý m (m a l o r u s k ý m) lze při všech soudech, úřadech a orgánech v celé P. Rusi činit podání a podání taková jest v témž jazyku projednávat i a vyřizovat i — jazykem tímto vedle státního jazyka budou označovány úřední budovy a vydávány úřední vyhlášky. 3. podání, učiněná jazykem ruským (maloruským), jsou přijímána u všech samosprávných úřadů a veřejných korporací P. Rusi a za podmínek, platných pro jazyk státní, také v jazyku podání vyřizována; ve schůzích a poradách těchto úřadů a korporací jest vždy možno tohoto jazyka užívati a návrhy a podněty, v jazyku tom učiněné, musí se státi předmětem jednání; 4. stát. úředníci, kteří obstarávají správu v župních a služnovských úřadech, podléhají předpisům, platným pro stát. úředníky.

Toto nařízení zjednává nejen státnímu jazyku uplatnění (pro to jest opora v čl. 10. st.-germainské smlouvy), nýbrž označuje také obrysy právního postavení jazyka „ruského (maloruského)“, jemuž se tu připisuje funkce druhého oficiálního jazyka na území Podkarpatské Rusi.

Posledním zákonodárným aktem československého Národního shromáždění v úpravě jazykové otázky podkarpatoruské jest „zákon ze dne 26. června 1937 o prozatímní úpravě právního postavení guvernéra Podkarpatské Rusi a o souvislých opatřeních organizačních“ (Sbírka z. a nař. státu čs., částka 42. ze dne 8. července 1937, č. 172). Má důležitá ustanovení o jazykové otázce po stránce kompetenční. § 5 ⁽²⁾ stanoví všeobecně: „Guvernérovi náleží ve veřejné správě Podkarpatské Rusi zatím působnost ve věcech jazykových, vyučovacích, náboženských a ve věcech místní správy v rozsahu a způsobu stanoveném v tomto zákoně; vládním nařízením lze působnost guvernérovu v těchto věcech rozšířiti nebo přizpůsobiti změněným právním poměrům bez jejího omezení“. Zákon přenáší tedy působnost ve věcech jazykových, vyhrazenou dosud ústřední správě, na guvernéra; jemu takto připadá již nyní výkonná moc v oborech, jichž se týká zákonodárství budoucího sněmu podkarpatoruského.

§ 6 vypočítává konkrétně guvernérova práva jazyková. Přísluší mu „schvalovat i po stránce jazykové učebnice sepsané v jazyku ruském nebo maloruském a určené pro školy v zemi Podkarpatoruské“ (bod 10); „podávati ústředním úřadům návrhy a dobrá zdání v otázkách jazykových vztahujících se na obvod země Podkarpatoruské; dobré zdání takové si úřady zpravidla vyžádají, jde-li o věc povahy všeobecné“ (bod 11); „vyžádat i si od jiných než v bodě 11 uvedených státních úřadů, rozhodujících s konečnou platností ve věcech jazykových z obvodu země Podkarpatoruské, sdělení o způsobu jejich rozhodování v těchto věcech a podávati k němu připomínky“ (bod 12).

Jazykovou pravomoc guvernérovu poněkud omezuje § 20 ustanovením, že „guvernér jest povinen vyžádat i si dobré zdání guberniální rady v zásadních otázkách jazykových, vyučovacích, náboženských nebo místní správy“, ale v případě, že se nesejde ani jedna třetina gub. rady, může guvernér (§ 22) „činiti opatření bez slyšení guberniální rady“.

Zákon jest zřejmě přes výslovně prohlášenou povahu provisorní projevem snahy,

ponechat rozhodování jazykových otázek podkarpatoruských zemi samé, t. j. dnes guvernérovi a gub. radě, v budoucnosti sněmu; tato neintervence centrální správy státní nepochybně prospěje vývoji otázky, v níž mocenské zásahy sebe lépe míněné mívají nedobré účinky psychologické. Že se tím ovšem jazykové spory nespровodí se světa podkarpatoruského, jest arci zřejmé. Guvernér schválil již vedle tradiční učebnice Paňkevyčovy a vedle zavedených učebnic ruských nyní také učebnici ukrajinskou (Ahijovu); i když to značí další komplikaci, jest to zároveň dalším uvolněním — ve sporech jazykových vystupuje nový činitel: volná soutěž. Na cestě takto nastoupené lze spíše očekávat klidný vývoj než na cestě nedočkavých zásahů. Tu bude významné, jak pochopí svou úlohu jazykově zákonodárnou budoucí autonomní sněm. Bude-li nedočkavě dekretovat a rozhodovat se pro některý ze sporných spisovných jazyků, neomezí-li se na ustanovení o právní platnosti jazyka a nenajde-li formuli, která by zahrnovala všechny jazykové tendence beze snahy prejudikativní (jako byla na př. formule jazyka československého v zákonodárství Národního shromáždění), stane se dalším činitelem, zvyšujícím obtížnost jazykového problému podkarpatoruského, jemuž je třeba ponechat čas k uzrávání a vývoji za podmínek volné soutěživosti.

ROZHLEDY

J. M. KOŘÍNEK: JAK SE PROJEVUJE SOUČASNÝ STAV NĚMECKÉ PREHISTORIE A LINGUISTIKY V HIRTOVÉ SBORNÍKU

Dva svazky jazykovědných, kulturně historických a anthropologických prací, vydané r. 1936 na počest známého německého indoeuropeisty Hermana Hirta k jeho sedmdesátinám,¹⁾ není ještě tak zcela nepříznivým svědectvím o současném stavu říšskoněmecké vědy v oborech tu zastoupených. Tím nechci říci, že by se v Hirtově sborníku již silně neuplatňovalo dnešní stále pronikavější ideologické usměrňování na úkor svobody vědeckého bádání; ale odraz, který zanechalo toto usměrňování v jednotlivých příspěvcích k jejich vlastní škodě, není všude stejný, a v některých je to jen podřadný rušivý tón, který si lze vysvětlit spíše jako ústupek vlivům vnějším — nevyhnutelné konvenci ideologické — než jako skutečné názorové a metodické vyznání autorovo. Místy se dokonce neubráníme dojmu, že usměrňené odstavce v závěru jistých článků byly připojeny teprve ex post, neboť nápadně disonují s poměrnou nestranností ostatku.

Podle podtitulů obou dílů (I. Ergebnisse der Kulturhistorie und Anthropologie — II. Ergebnisse der Sprachwissenschaft) bychom čekali, že sborník obsáhne rovnoměrné zhodnocení všeho dosavadního úsilí v otázce národních kmenů a jazyků indoevropských, jejich pravlasti, kultury a rasových znaků, ale podle článků skutečně v něm obsažených byl jeho program na jedné straně překročen tím, že přináší řadu nových výkladů a domněnek, vlastních jen jejich autorům, a na straně druhé zúžen pronikavě a na velkou újmu nestranného přehledu: nepovšimnuto zůstalo skoro vše, co do tohoto souboru otázek vnesla nového metoda strukturální zvláště na poli jazykozpytném, a musíme také litovat, že se nedostalo pozornosti výsledkům ruské jafetidologie kromě bryskního a rozčileného odmít-

¹⁾ Germanen und Indogermanen. Volkstum, Sprache, Heimat, Kultur. Festschrift für H. Hirt, herausgeg. von H. Arntz. Heidelberg (C. Winter) 436 + 623 str. — Hirt zemřel necelý rok po tomto jubileu.